

ואחר האש קול דממה דקה

צביקי הירש

יש כאן סוגיה רוחנית-נפשית מצויה –
השגרה האכזרה וקשוי ההתחדשות בעבודת ה';
ויש כאן רצון לפתוח פתח של יכולת התרעננות,
באמצעות עיון בדברי הבעשט הקדוש ותלמידיו.

"ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם". שנחשו
מהם השמחה והחשק, והתפלאו בעצמם: מה זאת? הלא גם עתה ידעו
מה שידעו בתחלה – כל הדברי תורה והשירה. שידעו שיצאו ממצרים
וירדו בתוך הים ביבשה, כמו שידעו אתמול, רק שאתמול היה חי בהם כל
הידיעות ואמרו "זה אלי ואנוהו", שהידיעה היה מלא חיים, ועתה היה
בלא חיים ובלא שמחה וחשק. כדאיתא (סנהדרין לה ע"א) "ליבא דאינשי
אנשי". שבמרוח יש אותו הידיעה רק בלב אינו מרגיש בזה שום חיים...
כן ראו, שאתמול היה להם בכל מה שהראה להם השי"ת חשק ושמחה
והידיעות היה מלא חיים, ועתה הם בלא חיים... ונתנו אל ליבם: 'הלא
ידוע אשר יש בנו דברי תורה כמו מקודם, ולמה יחסר לנו חשק לזה?'

וכן גם היום מי שמביט על עצמו ומרגיש בכל מה אשר יחלוף עליו
חליפות, יראה שיעברו עליו מאורעות כאלה שניטל ממנו החשק ובא
לידי התרשלות...
בית יעקב, פר' בשלח, עמ' 187

"אנא – נפשי כתבית יהבית". יש כאן סיפור דברים, שתחילתו ביני ובין עצמי
בשעות קשות של עבודת ה' אפורה וחסרת תבערת הלב. במיוחד היה קשה הרבר
כיוון שנודעו לי גם שעות אחרות, של לב ער ומרגיש, והתכסות הרגש והתשוקות
העמוקות לעבודת ה' תמימה הותירו אותי נבוך ותוהה על חוסר האונים, וזאת
מכמה פנים: ראשית ביחס להווה, ליכולת לעבוד כך את ה' בלב מחוספס

שמילות התפילה אינן מזילות דמעותיו. מתוך כך גם חלחל ספק עמוק יותר ביחס לכל שהיה עד כה, שמא היו התחושות העמוקות רק דמיונות שווא ילדותיים שטוב שחלפו, ועימם חלף שקרם. ומתוך זה אף זה הועמד סימן שאלה גדול באשר למכאן ולהבא, האמנם יש טעם לנסות ולעורר שוב את הלב, האם יש עוד תקווה ודרך לעבודת ה' רעננה וסוחפת, שהיא גם אמיתית ובוגרת, או שנחרץ הדין לקיים את התורה והמצווה כמצוות אנשים מלומדה! ?

ומה לי לשתף אחרים במצוקות שביני ובין עצמי? לא עלה על דעתי לעשות כן ולולא שמצאתי שותפים רבים ונאמנים לתחושות הללו. חלקם היו חברים ובני גילי שעברו דרך דומה ותהליכים נפשיים קרובים, ושמצאו את עצמם זוכרים גם הם תקופות של התחדשות גדולה וסערת רגשות, ולאחריהן עיתים של שגרה אפורה עד כדי שוחקת, הדרושת התמודדות לא פשוטה. הפגישה עם חברים השרויים במצוקה דומה הייתה הפתעה עבורי וגררה עימה מבוכה משלה. חשתי עד כמה השבר הזה הוא מוכרח ופוקד כל מתבגר וכל הולך בדרך חדשה, שהחידוש שבה מתמעט עם הצעידה בה. מצד אחד, הנחרצות שבידיעה הזאת רק הוסיפה תסכול וחוסר מציאת פתח תקווה. צרת הרבים הייתה בעיני לנחמת שוטים. אך מצד שני, דווקא משום כך חשתי היטב גם כי אם כך מנהיג ה' יתברך את תהליכי הצמיחה והגדילה, אם השגרה והאפרוריות הן חלק בלתי נפרד מן ההתבגרות, מוכרח הדבר שטוב כמוס עמהן והוא עתיד להתגלות באחריתם של דברים. מכאן הייתה לי צרת הרבים לחצי נחמה.

ואולם ה"שותפים" המפתיעים יותר לתחושות הללו היו הבעש"ט הקדוש ותלמידיו. כלל לא היה לי הדבר מובן מאליי כשמצאתי במקומות רבים בחסידות תיאור של תחושות דומות – עבודת ה' ב'קטנות מוחין', ו'רצוא' שלעומתו מופיע גם 'שוב' קשה ומייסר – אצל פשוטי אדם ממש כמו גם אצל קדושי עליון. באופן טבעי ציפיתי שעבודת ה' המתוארת בספרים תהיה עבודה תמימה של כוחות נפש מלאי און ומרץ. הופתעתי על-כן לראות באיזה גילוי לב מתוארים הייסורים, הקשיים וחיבוטי הנפש אצל הבעש"ט, ר' נחמן ואחרים. האדמו"ר הזקן אמר כי עובד ה' צריך לומר על עצמו "אתהלך לפני ה'". התהלכות, הוא מבאר, היא פנייה הלוך ושוב מצד לצד, וצריכה כולה להיות "לפני ה'". ההליכה בשני הכיוונים, הנסיגות אחור, כמו רגעי ההתקדמות, שייכות כולן לעמידה מול ה' ולמאמצי עבודתו.

עם "שותפים" שכאלה, גדלה עוד יותר הנחמה. מציאת עצמי בתוך מעגל עובדי ה' למרות הקשיים שבדרך, הייתה תחילתו של פתרון עמוק. עצם שיוכן של המצוקות לנתיבות הפתלתלות של עבודת ה' נוטלת מהן במידה רבה את העוקץ המר של תחושת חוסר השייכות והעמידה "מחוץ לגדר". אם גם תפילה אפורה היא תפילה הנשמעת על-ידי השומע תפילה, הרי הדבר הזה בעצמו צובע אותה בצבעים רעננים, ומפקיע אותה מאפרוריותה.

במחשבה נוספת הבנתי את גודל האמת העמוקה שבעבודת ה' מסוג כזה. טוב ה' והשגחתו אינם מתגלים רק כפי מידת "מוצלחותו" של עובד ה', אלא אדרבה, מופיעים – ואף ביתר שאת – בקרבת ה' לנשברי לב. כאמור, הגילוי הזה בעצמו מרפא ומאחה את השברים, ומעורר את הלב להיענות למי שחפץ בו וממתין לו גם בשעותיו הקשות. ומן הצד השני – צידו של האדם – יש בכך ענווה גדולה ומוכנות לעמוד לפני ה' על אף ש"ערום אנכי", בידיעה כי הוא אשר יחלצני מן המצר ולא ייתן למוט רגליי. הקושי להתפלל – הוא בעצמו מצריך את התפילה ומעמיק אותה כפל כפליים¹.

מי שאינו מוצא את עצמו שותף לתחושות המובעות כאן, מי שעניו בורקת באהבת ה' ויראתו בשעה שהוא עומד בתפילה ועוסק בלימודו, יעצור כאן וידע כי לא לו אמורים הדברים. על תורה רפ"ב שבליקוטי מוהר"ן, העוסקת בלימוד זכות ומציאת נקודות טובות של האדם בעצמו ובזולתו – עליה אמר ר' נתן², תלמידו של ר' נחמן, כי היא כפרה אדומה – מטהרת טמאים אך מטמאה טהורים. מי שטהור מטומאת מת ומחוסר חיות בעבודת ה' שלו, אינו נצרך לכל זה. אך מי שמזדהה ומכיר מעצמו את המתואר כאן (ולב יודע מרת נפשו) – אפשר שימצא כאן צפיית טוב עמוקה, שקטה אמנם, לא סוערת ולא רוגשת, אך בטוחה ביטחון גדול בטוב ה' המסתתר באחרית דרכה, ועתיד להיגלות בפניה.

בשלוש דרכים

הקב"ה נקרא איש, שהוא איש מלחמה, וישראל נקראים אשה. וז"ש (מסכת קידושין פ"א מ"א): "האשה נקנית לבעלה" – שיהיו נקראים אשתו, כביכול, בג' דרכים:

א' – 'בכסף' – בחי' חסד, ימי החסד, שהקב"ה מסייעו בחסדו הגדול בתחלה, ואז כוסף וחושק ומתלהב בתורתו ועבודתו ית'. וזה נקרא גדולת³ ראשון. ואחר-כך נסתלק, וזה נקרא ימי הקטנות, וגם (= ואף-על-פי) שאינו כוסף וחושק, מכל מקום על צד ההכרח צריך לדבק עצמו 'בשטר', שהם אותיות הכתובים בספר, שנקרא שטר, בין באותיות התורה בלמודו ובין בתפלה, כאשר קבלתי ממורי הבעש"ט זלה"ה זה – שיש סגולה בו, עד שיחזור אחר-כך להתענג בו על-ידי שבאו המוחין בתורה ותפלה שנקרא 'בביאה' שהוא זווג ב' הנ"ל.

כח שם טוב י

1. לפני התפילה היה ר' חיים מצאנו מתפלל שיתפלל.

2. בריש ליקוטי הלכות.

3. אולי צ"ל "גדלות".

דברי המשנה בריש מסכת קידושין על אודות שלוש דרכים אפשריות לקניית האשה, מפורשות על-ידי הבעש"ט, לא כשלוש אפשרויות שונות, כי אם כשלושה פרקים העומדים זה על גבי זה בדרך ובמסילה העולה בית-אל. קניין האשה בכסף מבטא את הכיסופים שבתחילת כניסת האדם בעבודת ה', ההתלהבות המתלווה לצעדים הראשונים בעולם החדש, ההתפעלות מן הגילויים החדשים, ובעיקר מהגילויים הפנימיים, מהמילים החדשות ששומעת הנפש – מילות התורה והתפילה, ועוד נאריך בכל זה. אולם החדש והנוצץ מאבד את הברק הראשוני וככל שחולף הזמן מתחלפת ההתלהבות בסתמיות של שגרה מוכרת. אף-על-פי-כן, אומר הבעש"ט – וכאן עיקר העבודה – מוכרחים להמשיך ולדבוק במילות השטר – מילות התורה והתפילה. על-אף שמילים של שטר, מילים של "חווה" הן מילים מינימליסטיות מאוד ונטולות רגשות סוערים – עם זאת הדביקה בהן תוליד את השלב השלישי בקניין האשה לבעלה – כנסת ישראל ונשמת האדם לקב"ה – הביאה, שהיא דביקות גמורה וצנועה העולה על הכל. אין האחיזה העקשנית במילות השטר רק שלב ציפיה ומעבר בדרך לקניין הביאה, שלב שטוב היה לו ניתן לדלג עליו – כי אם עבודת ה' שמתוך הכרת, כשיש בה פתיחות וציפיה לבאות, היא היא שמובילה אל הקניין השלם והגמור, ועתה נבוא להאריך ולפרט.

ושמעתי בשם הבעל-שם-טוב וצוק"ל, שהצדיקים משתוקקים להרגיש החשק שמרגישים רכי השנים הבאים פעם ראשון להתדבק לחסידות. והיינו, כי בהתחדשות הדבר הוא התעוררות החשק הגדול, ואז הוא טועם המתיקות בעמקי הלב.

פרי צדיק, יתרו י

התרגשות גדולה מתלווה לפסיעות הראשונות בדרך חדשה. המראות הנגלים לנפש מרטיטים את הלב ובוקעים בו סדקים, פותחים אותו אל החדש והשונה. התחושות הללו מופיעות במעבר בין פרקי חיים שונים, גילים שונים ודרכים שונות. מי שמתחיל את דרכו בשיבה לרוב נפעם לנוכח העולם החדש שנחשף בפניו, לנוכח עבודת ה' ועומק התורה המצויים לו. הכל אחר ושונה כל-כך, שהלב קל להתרגש משיעור אמונה עמוק, עד שהוא מרגיש, שלו בא לעולם רק כדי לשמוע את הדברים הללו ששמע כעת – דיו. זוהי התלהבות נעורים שמבצע משקפיה העולם כולו הוא חדש ומפתיע – הזריחה והשקיעה, הפריחה וגלי הים – וקל וחומר, שדברים הנוגעים בפנימיות הנשמה – כעבודת ה' בתורה ותפילה – הם משכרי חושים ומרגשים מאוד.

אלו הם "ימי החסד, שהקב"ה מסייעו בחסדו הגדול בתחלה". אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, ואין ביכולתו של הלב לגלות לעצמו חדשות. אך ה' יכול. ובשעה שהוא מציץ על האדם מן החרכים מפזז ומכרכר הלב בכל עוז לקראתו. ההפתעה מהמפגש, מהיכולת להתקרב לבורא עולם ולדעת שהוא לא רק רחוק עד אין-סוף כי אם גם קרוב עד אין-תכלית, אוהב ורוצה בטובה – זוהי

הפתעה מפעימה ועוצרת נשימה, המעוררת לעומתה מסירות גמורה, געגועים אינ־סופיים לעבודת ה' עד למיצוי כוחות הנפש⁴.

ואולם, "אכן, אתה אל מסתתר" וההצצה החטופה מבין החרכים בימי החסד עלולה להיחבא ולהתעלם, ובאים אחריה ימים של ספקות קשים המכרסמים בלב באשר לאמינת הדמות שנגלתה רק לרגע, ובאשר לאפשרות ליצור עם ה' יתברך קשר איתן ובטוח⁵.

האכזבה מרגשות הלב שנתכסו, והערלה שכיסתה אותו מעוררים חשדנות גדולה המקשה על היכולת לשוב ולעורר את הלב. בעיקר מציקה ומייסרת תחושת חוסר האונים למול המצב. לא היה זה אני שעורר את סערת הרגשות, ולא אני הוא ש"כיבה" אותם, ומה ביכולתי לעשות כעת? להתנדנד במרץ גדול יותר בעת התפילה? להתאמץ ולכווץ את המצח? ספק רב אם יש בפתרונות כאלה ממש, ופעמים רבות לא רק שלא יועילו, אלא שאף יסיפו עייפות נפשית, אכזבה ותסכול.

לא רק זאת, אלא שכיוון שמי שנכווה ברותחין נזהר גם בצוננים, יש נטייה טבעית להיזהר מרגשנות והתלהבות יתירה, מפני שכעת יציבותן מוטלת בספק. בלב מתעוררת בהלה סמויה או גלויה בעקבות 'רעידת האדמה' שחלה בו ופערה בו סדקים עמוקים, בעקבות אבדן היכולת להחזיק במושכות המנהיגות את הנפש ושולטות במתרחש בה. לכן, הפתרון הממילאי הוא פעמים רבות אטימות ושכחת העבר במעין התרפקות לא מחייבת עליו, בתקווה שבעזרתם ייחסך כאב הנפילה להבא, ותימנע הישנות המשבר.

4. למסירות הנפש מתלווים תקווה וביטחון גדולים שישועה קרובה לבוא, ושאי אפשר שקשר כל-כך סוער עם ה' לא יפוגג את כל מה שהציק והפריע עד עכשיו. קשיים בגוף ובנפש – כולם ודאי בעשן יכלו.

5. אף הכמיהה (שהזכרה בהערה הקודמת) לגאולה שמימית מופלאה שתשים ללגע את כל הייסורים והצרות, איננה באה אל מימושה המצופה, ואחר עבור הרעש ושוך הסערה מגלים שלא בכל אלו ה', ומוצאים את עצמנו עומדים באותו עולם מוכר, על חסרונותיו, קשייו ומצוקותיו.

... והתחיל לשמוח ולהרים עצמו מעט מעט... עד שהגיע להשמחה שהיה למשה רבנו עליו השלום בעת שעלה לקבל הלוחות. ובתוך שהרים ושמח עצמו, פרח בעולמות כמה וכמה אלפים פרסאות, ובתוך כך הביט בעצמו, והנה הוא רחוק מאד ממקום שהיה בתחלה... וכשהתחילה השמחה לפסוק, פסקה מעט מעט, ונשפל מעט מעט. וכשחזר וירד ונשפל ממקום שפרח לשם בשעת השמחה... היה פליאה גדולה על שמצא את עצמו אחר שירד למטה במקומו הראשון, עד שחזר למקום שהיה בתחילה, והביט בעצמו וראה שהוא ממש במקום שהיה בתחילה, ולא נעתק ממקומו כלל רק אפשר כחוט השערה... והיה תמיהה גדולה בעיני הצדיק שפרח כל-כך בעולמות וכאן למטה לא נעתק כלל... .

סיפורי מעשיות לר' נחמן מברסלב, שיחות שאחרי המעשיות

והנה אומר הבעש"ט, ש"גם כשאנו כוסף וחושק, מכל מקום על צד ההכרח צריך לדבק עצמו בשטר". אין כאן ויתור ופרישה מן המערכה, אדרבה, יש כאן התמדה עקשנית בעבודת ה', אך העקשנות הזאת היא עקשנות שמודעת בענווה גדולה לחסרונותיה, שאיננה חיה בדמיונות כוזבים, ושיש בה ציפייה סובלנית ורגועה להתעררות מחדשת, אשר אין מי שיודע כיצד תופיע.

אם נבין משהו מן התהליכים הפנימיים שמהם נולד המשבר, אם נמצא טעם להתעלמות ה' והישארותנו נבוכים וחסרי אונים, נצליח גם למצוא טוב טעם בתקופות אפורות של עבודת ה' "על צד ההכרח", ומתוך כך גם לצבוע אותן בצבעים חיים. על-כן, אריכות הדברים לקמן נתונה בעיקרה לעיון בתקופת ה'שטר', בשורשיה, בטוב טעמה הגנוז בגווה, ובדרכה אל אחרית של גילוי הטובה בפועל.

בשטר

במשבר של תקופת הכרח הדבקות במילות השטר נמצא שני פרקים שונים והפוכים. חלק מן המצוקה והתסכול נולד מחבלי הגסיסה של עבודת ה' מלאת הכיסופים והחשק, אך חלק משמעותי אחר הוא חבלי הלידה של עבודת ה' מסוג חדש, של דרך הקניין השלישית – הביאה – עבודת ה' בתענוג.

היכולת להבחין ולנתח בין זה לזה היא נצרכת מאוד ובכוחה לחסוך הרבה עגמת נפש, כיוון שהיא מאפשרת להיות "נינוחים" ביחס לאבדנם של החלקים הילדותיים והסיגים שהיו מעורבים בעבודת ה' עד כה, ובד בבד להיות סובלניים ביחס לצעדים האיטיים והמדודים של עבודת ה' החדשה שהולכת ונולדת. כשמבינים שיש כאן "מלאכים עולים ויורדים" המתחלפים במשמרתם, אלה הולכים ואלה באים⁶, אז גם יודעים היכן המקום להרפות ולהיפרד לשלום, והיכן המקום לייחל ולצפות.

אמנם, גם בכל אחד משני הצדדים הללו גופא – חבלי הגסיסה וחבלי הלידה – נוכל למצוא פנים כפולים. כיוון שבקשר עסקינן, בקשר עם ה', לפיכך גם כל פרק בתהליך משתקף בשני אופנים – כפי שהוא מצידנו, וכפי שהוא מופיע מצידו יתברך.

במעין דרך שמ"גלות" ל"גאולה" נעיין תחילה בחבלי הגסיסה, וראשית כל כפי שהם נשקפים בינינו ובין עצמנו.

6. עיין בראשית כח יב ורש"י שם.

העבר אין...

“רק על עצמי לספר ידעתי”

כשמביטים בהסתלקות כיסופי הנעורים מוצאים שעיקרם הוא הקושי למצוא עוד חידושים מסעירים ומרעישים, ושהדרך שהייתה עד כה מפתיעה מאוד, הפכה במידה זו או אחרת שגרתית וסתמית. יותר מכך, וחשוב מכך – למעשה גם כל מה שהיה עד כה מואר באור חדש, ולא דווקא חיובי. כעת מתחוויר שעיקר הפלא וההתחדשות שעד עתה לא היו אלא מחוויית התעוררות הרגש. המפגש עם ה' יתברך היה סוחף ומוליך שבי במידה רבה כיוון שהוא הוליד רגשות מפתיעים ולא מוכרים. אנשים רבים המצליחים ליצור קשר עמוק עם זולת קרוב “מסתחררים” מהחוויות החדשות הפוקדות אותם, מכוחות האהבה והקשר שמעולם לא היו מודעים להם, וכעת הם מוצאים אותם מלבלבים בקרבם. אלא שיש גבול ליכולת ההתחדשות שביני ובין עצמי, ואם “רק על עצמי לספר ידעתי” מוכרח שבאיוזוהו שלב יחזור הסיפור על עצמו. צר עולמי, מסתבר ככלות הכל, כעולם הנמלה.

הפנייה אל ה' מתגלה למפרע כמעין הצבת מראה והשתעשעות בדמות הנשקפת בה, אך כעת מתגלה כי אין זו אלא דמותי שלי, וכל כמה שלא אתענג עליה היא איננה אלא חוזרת על מעשיי אני ומחקה אותם. הולדת רגשות לא מוכרים נדמתה בתחילה כפנייה החוצה ויצירת קשר עם ה', אך קרגל הימים והשנים מגלה כי הכל לא היה אלא ממני ובי.

המציאות הקשה היא פיכחון מהאשליה שכביכול היה כאן קשר של ממש. לא היה זה אלא אני המשתעשע עם עצמי. ואם כן – עומק האכזבה מצד זה איננה רק על אבדנו של מה שהיה עד כה, אלא יתירה מכך – על כך שגם במה שהיה, לא הייתה יצירת קשר אמיתית ועבודת ה' כנה.

כשההכרה הקשה הזו מהדהדת בנפש היא מולידה תחושה כפולה ומייסרת. דווקא כאן מתעוררים געגועים ונוסטלגיה כלפי העבר. מתוך ההווה האפור והמציאותי מאוד נצבע העבר בוורוד של תמימות מתוקה וילדותית. ואמנם מחזור כעת היטב עד כמה חוסר בגרות הייתה בילדות הזאת, אך משהו בנפש מתגעגע דווקא אל המקום הילדותי והלא בוגר הזה, שאיננו יודע להבחין ולנתח ולראות פגמים וחסרונות. ועם זאת, כמובן שלא רק שאין עוד יכולת לשוב למה שהיה, אלא שגם אין רצון לעשות כן, מפני אותה סיבה ממש – שמה שהיה כבר לא נתפס כרציני דיו. הפיכחון מן העבר מוליד איתו גם רצון בקשר “על אמת” שיש בו פריצה של גבולות האישיות הפרטית. אך מה שהיה אין בו די לשם כך, ומה שהווה הוא ודאי לא כזה, ובין לבין נותרת אישיות קרועה ומטולטלת – מתגעגעת למה שאיננו נרצה עוד בעיניה.

“דְּמִית הַיּוֹת אֵהִיָּה כְּמוֹךָ”

כאמור, כל זה – מציננו. אלא שיחד עם ה"שעמום" מעצמי, והמאיסה בהסתובבות במעגליי חסרי התכלית, מופיעה אכזבה עמוקה נוספת שהיא צידה השני של רעותה.

העת היא עת פִּיכּוּן, התעוררות מהדו־שיח העקר שביני ובין עצמי. המראה שהצבתי מולי וקראתי לה בשם ה' מתנפצת, ומאחוריה מתגלה מישהו אחר ומאוד לא מוכר. לא שלא היה כאן אף אחד עד עתה, היה גם היה. ה' יתברך המתין וציפה, ואולם רק כעת, כשמתבגרים מדמיונות הילדות, מעכלים עד כמה ה' איננו נתון בסדים בהם ניסינו לדחוק אותו, כמה הוא מנושא מהעולם הצר שלנו, ובסך הכל – כמה הוא שונה, כמה הוא לא אנחנו.

ניחא, עד עתה כשנדרשנו לעכל את השבר המתואר לעיל, את העובדה שלא התעסקנו עד כה אלא בעצמנו – אולי יכולנו לקוות בסתר הלב שלו נחליט לצאת מעצמנו באמת ובתמים – נפגוש למולנו את ה' יתברך. אך כשמשמעות העמוקה של המשבר היא זרותו, כביכול, של ה', הרי שנדמה שאין תקווה ותוחלת, ואף אין רצון, לפנות אל מישהו זר ומנוכר, חלילה.

אם כן, המצוקה כפולה ומכופלת – לא רק שכבולים לבדידות שבינינו ובין עצמנו, אלא שגם ניסיון לפנות חוצה, ולהקים קשר אמיתי מחודש עם ה' הוא חסר טעם.

“מי כמוך... עושה פלא”

המשבר הכפול הזה הוא כאמור שני פנים של חבלי גסיסת הכיסופים והחשק הגדולים שמילאו את הלב בצעדים הראשונים שבדרך עבודת ה'. אך עם כל הקושי והכאב, אי אפשר שלא להבחין בטוב שמבצבץ ועולה מתוכם.

ה"פִּיכּוּן" והמציאות הקשה אליה אנו מתעוררים, ומוצאים בה את עצמנו למול א־להים שונה ואחר, איננה אלא ביטוי מתבקש ומוכן מאליו לתביעה פנימית לפגוש את האחר והשונה. עד כה היה די בקשירת קשרים בתוככי האישיות בינה לבין עצמה, וכעת יש מוכנות ויש רצון לצאת ולהכיר את מה שלא נמצא ולא יכול להימצא בה, את הנעלם והלא ידוע. אדרבה, זרותו המדומה של ה' היא הפתח להכיר את הזר, להיפתח אל מי שמעבר לכל מִצַר פרטי.

כיוון שמבקש הלב לצאת לקראת מי שאינו כמותו, מי שאינו רק שיקוף דמותו, לכן הוא עצמו מנפץ את המראה ומואס בעבודת ה' השבויה במעגליה. שני פניה של המצוקה אינם מצטרפים זה לזה להגביר את התסכול, אלא אדרבה "מתורצים" זה בזה. המענה לבדידות ולאפרוריות של הדו־שיח עם עצמי הוא יכולתו של ה' לחדש ולהפליא, להיות לא צפוי ולא ידוע. "זרותו" של ה' היא

האופטימיות שבחיפוש אחרי משהו חדש, אחרי קשר אמיתי, ואחרי אהבה שאינה תלויה בדבר, וודאי אינה תלויה בהיות הזולת דומה ל⁷.

במילים חריפות יכולים להיאמר הדברים גם כך: כעת מתברר שעד כה אמנם הייתה עבודת ה' מאוד סוערת, אך זו הסיטה את תשומת הלב מה' בעצמו. כביכול – עבודת ה' הייתה כאן; ה' לא היה כאן. כעת מתעלמת העבודה וכביכול מופיע ה' תחתיה.

... והעתיד עדיין

”לך לך מארצך”

ללידתו של הקשר החדש חבלים משלה. אמנם, חבלים ”שמחים” הרבה יותר, כאלה שרואים את הנולד, ובכל זאת אין הלידה דבר קל. גם כאן, כדלעיל, מצויים למשבר פנים כפולים – מצידנו, ומצד הפנייה אל ה'.

טיבם של חבלי לידה נפשיים פנימיים הוא החשש שבעזיבת הישן והמוכר לטובת החדש והלא ידוע. ואמנם ביארנו באריכות שכל התסכול שמילא את הלב לא היה אלא מפני הרצון לצאת לקראת הנעלם, אף-על-פי-כן כשבאים הדברים לידי מימוש מתעוררים חששות הפוכים – אמנם הרצון לגלות עולמות חדשים הוא שורשה של האכזבה מפני הקיים, ואולם הקיים זה מכבר מאוים מפני ההתרחשויות החדשות, והוא המעורר חשש מפני העתיד לבוא.

כשעומדים על סף היציאה לעולם חדש ולמפגש מחודש עם ה' חשים שנדרשים לוותר על הרבה. שמא כדי לבוא עֲנִי ה' צריך לעזוב את המקום האישי ההווי, ללכת מן הארץ, המולדת ובית האב המוכרים אל ארץ נעלמת וחדשה. חידוש פירושו השתנות, ושינויים הם לעולם מפחידים מפני האיום שיש בהם על רכוש הנפש שנאסף עד כה. להיולד מחדש, פירושו להחליף דמות ותדמית, והדבר מערער ומזעזע את האישיות, ומאיים עליה, כיוון שהיא איננה מכירה את עצמה שונה או אחרת מכפי היותה, על כל סממניה החיצוניים. תביעת השינוי מתפרשת לה כהליכה אל אבדנה.

העניין הזה, שנכון ביחס לכל השתנות בתוככי העולם הזה, נכון שבעתים כשמי שהולכים לקראתו, מי שמתננים ומתחדשים למענו, הוא ה' יתברך. ה”איום” הא-להי גדול פי כמה, כיוון שנדמה שבגדלו האין-סופי הוא עלול להטביע ולכלות. כשתחום ההשתנות נשאר בגבולות העולם הזה, כשצריך לעזוב בית אב אחד לטובת אחר, וארץ מוכרת לטובת ארץ חדשה – ניחא, עדיין יש ביטחון שנוכל להסתגל גם למקום אחר. יש ציפייה שעם כל השוני שבמקום

7. עיין במאמר 'חינם נמכרתם ולא בכסף תגאלו' מתוך ספר השיחות לרב יהושע שפירא 'מציץ מן החרכים' עמ' 109.

החדש נישאר בכל זה שייכים למערכת מושגים שכלליה ויסודותיה מוכרים וקרובים אלינו. מצטייר בעינינו שאמנם בארץ שאליה אנו הולכים מדברים בשפה שונה, אך ככלות הכל אלו רק מילים אחרות לתכנים המוכרים גם לנו.

ואולם, נראה שאין דבר מכל זה מתקיים כשהולכים אל ה'. "כי לא אדם הוא", וכיוון שכך חוששים שמא בהגעה עדיין לא יישאר מאומה מן החיים האנושיים. כל השינויים שבתוכי העולם הזה הם במידה זאת או אחרת נשלטים ומבוקרים על-ידינו, ומותירים את לוו האישיות בתקפו ובבחירתו החופשית האם להשתנות ולהתמסר, אך ההתמסרות לה' נדמית כתובעת ויתור גם על כוח הבחירה בעצמו, פנייה אל מישהו שאיננו ידוע או מוכר בשום צורה, מישהו נורא בגדלו. למול אין-סופיותו של ה' הופכת האישיות טפלה, חסרת ייחוד וצביון אישי, וכביכול מתמוססת ונמסכת באין חסר צורה.

כולי האי ואולי

כאמור לעיל באשר לחבלי גסיסת עבודת ה' של ימי הנעורים כך גם כאן – כשמעיינים מוצאים שלקושי בפנייה אל ה' יש צד נוסף, וגם לו נצליח "לצאת מעצמנו" נעמוד מול מצוקה חדשה –

אנו סבורים כי הראוי לנבואה המתכונן לה אפשר שלא יתנבא, וזה ברצון א-להי... שה' מנבא מי שירצה ומתי שירצה... שהכרחית על כל פנים ההכשרה וההשתלמות ואז תהיה האפשרות, שבה תלוי גזרת ה'.
(מורה נבוכים ב לב (תרגומו של הרב קאפח)

מעבר לכל הקשיים והלבטים שבמוכנות לוותר על האישיות הפרטית, המבוכות והתסכולים, מעבר לכל אלו מרחף פחד עמוק נוסף, שנראה כעניין שכלל אי אפשר שיהיה לו פתרון. קשה מכל הוא החשש שמא לא יענה ה' להתמסרות מצידנו. עמוק עוד יותר מפחד האבדן וההיבלעות באין-סופיותו של ה' הוא הפחד שלא להישאר תלוש ותלוי על בלימה, מייחל בכל כוח לקשר אמיץ עם ה' אך לא נענה. אין בכוחם של כל התהליכים הפנימיים העמוקים של הבשלה והיפתחות למשהו חדש ולמישהו אחר – לה' יתברך – אין בכוח כל אלו להבטיח פקידה א-להית. ככלות הכל הרי הארכנו לבאר עד כמה הולך ה' ומתגלה כמישהו שונה מכל האפשרי להיות מצויר. כשמשתחררים מהסיגים הילדותיים של עבודת ה' מתעוררת הנפש להבין שפלאותו של ה' היא בראש ובראשונה ב"חופש בחירתו", ובחוסר יכולתנו לצפות כיצד יענו מעשינו ותפילותינו על-ידו⁸, ובמה יבחר הוא. ה' מתגלה כבעל רצון, ואחרי הכל, גם לו נהיה אנו מצידנו פתוחים ובשלים לקשר, מוכנים להתמסרות ולמפגש, ואפילו מוכנים לעזוב למענו את

8. "כל המאריך בתפילתו ומעיין בה, סוף בה לידי כאב לב" (ברכות לב ע"ב); "מצפה שתעשה בקשתו על-ידי הארכתו" (רש"י שם).

ארצנו, מולדתנו ובית אבינו, שמא לא יתרצה הוא לנו ולא יביאנו אל ארץ חדשה. לו היה תלוי הדבר בנו אפשר שהיינו מכריעים כי ה' חשוב לנו מכל מה שאחזנו בו עד עתה, ולמענו נוותר על הכל, אך כיוון שהתמסרות מצידנו איננה ערוכה להיענות מצידו, ולא מובטחת פקידת ה' אותנו, מחלחלות בנפש תחושות חרדה ובכידות עמוקות מאוד, חוסר יכולת וחוסר רצון להתמסר אל מה שחלילה אין ביטחון או ודאות כי ישיב אהבה.

אם כן, גם כאן כדלעיל, אנו מוצאים את עצמנו במצוקה כפולה, מפנים ומאחור – נדרשים לעזוב את כל המוכר והידוע, אך לא מובטחים שנזכה להכרות חדשה.

“אולי – יש תקוה”

אמנם, עם זה (ושוב – כדלעיל), מתוך ההיטלטלות בין הצדדים בוקעת ומציצה ראשיתו של סוג קשר חדש ועמוק עם ה', וגם כאן הקושיות כביכול “מתורצות” זו בזו.

ה“חופש” של ה' הוא זה שמבטיח ומקיים את החופש שלנו. חוסר היכולת לדעת ולצפות מראש, להכניס לתבניות ולדפוסים מוכנים, והיותנו תלויים על בלימה, כל אלו מבטיחים שלא “יטבע” עושר הדמות האנושית במפגש עם ה'. בסך הכל יש כאן רצון להצליח לקיים עם ה' קשר שפוגש בכל הגודל הא-להי האין-סופי אך לא אוכד בו. יש כאן מוכנות גדולה להתמסרות למען ה', ויחד עימה ציפייה שלא יהיה פירושה של זו אוכדן משום צד⁹. יש רצון עמוק לפגוש את ה' כ“מישהו”, והתגלות ה' כבעל בחירה שאיננה מותנית בשום דבר המוכר לנו, כביכול מעניקה לדמותו של ה' ממד עמוק של עצמאות (שמכריחה אותנו לגלות גם עצמאות עמוקה בתוכנו). אי האפשרות לחזות את מידת היענותו של ה' מחדדת את השוני, את הפער ואת הגבול הברור שבינינו ובינו, אך גם מעמיקה ממילא את אפשרות הקשר, ומאפשרת לו להיערך מתוך בחירה ורצון חופשי.

ואולם יתירה מכך – המקום שבו אנו מוצאים את עצמנו ללא קרקע מוצקה מתחת רגלינו, מוטלים אל הלא נודע – המקום הזה בעצמו הוא נקודת מהפך ארכימדית שעל ידה מתהפך הכל לטוב. דווקא מפני שאין ה' יכול להידחק אל הצפוי והמוכר, מפני כך נערכת הפגישה איתו במחוזות הנעלמים שאין בהם בהירות מוצקה. לכן, תורף הכל מתמצה ביכולת להרפות מן הצורך העיקש בקשר יציב עם ה'. דווקא מפני שאחר כל ההכנות מצידנו נותרת היענותו של ה' בידו לבדו, מפני כך יש בעצם התלות וחוסר הביטחון התחלה של מפגש עם ה', המתגלה כאחר ושונה, כבעל רצון ואכפתיות וכבעל סוד נעלם אשר איננו נענה

9. איכה ג כט. המקרא נדרש כעין חומר – ה'אולי' בעצמו מתהפך להיות פתח תקווה.

10. וכדי להכיל את שני ההפכים האלה מוכרח שהמפגש ייערך עם מישהו אין-סופי באמת, שאין אחרותו האין-סופית עומדת בסתירה לשניות, לחופש ולזולתיות.

רק לכללים ברורים. לכן, חוסר הבהירות והספק הקיומי הממלאים את הנפש בעת הזאת, אמנם אינם חלילה תכלית לכשעצמם משום צד, אך יחד עם זאת הם הם מכשירי הקשר והדבקות. חוסר הביטחון בהענות ה' מתהפך בעצמו להיות הוא המבטיח את התרצות ה' והתגלות אהבתו.

"כמים הפנים לפנים"

כל שלעיל בא לומר שקשיי עבודת ה' והפנייה אליו מציירים לאלו פנים חדשים – של קשר הדדי ששותפים בו שניים. מעבודת ה', שעלולה להיות חוויה עקרה של אישיות הכלואה בתוך עצמה ובתוך סערת רגשותיה, היא הופכת לעניין שיש בו רגישות ואכפתיות ל"זולת" הא-להי. סוף סוף שמים לב שיש כאן "מישהו" נוסף, שותף נוסף, שנצרכת למענו הקשבה, מסירות ומוכנות להשתנות.

אמנם כמים הפנים לפנים, כשהולכים ומגלים את ה' כ"מישהו", כביכול בעל אישיות ורצון, מגלים גם את עצמנו ככאלה (וכפי שכבר נרמז ביחס לעמידה העצמאית ביחס אל ה'). הקשר שנחשף עם ה' חוזר להשתקף בנפש ולגלות לה את עצמה מחדש. כשמתעלמת סערת הרגשות מוצאים שממעמקים עלות רגישויות דקות ועדינות, שאולי התעלמנו מהן בשיכרון החושים שהיינו נתונים בו. לפתע שמים לב לחששות שבנו מפני ההתמסרות והפנייה אל ה', שגורמים לנו להיות מסויגים ומהוססים. שמים לב שקשר פירושו לתת מעצמנו ולצאת מעצמנו. לומדים להכיר את עצמנו אחרת, לומדים להכיר גם את הצד האישי הקרוב שבינינו ובין עצמנו, ותשומת הלב והאכפתיות שלמדנו להקדיש אל מי שחזן לנו, מופנית גם כלפינו אנו.

מכל מקום, על צד ההכרח

והנה, אמנם ביארנו כי מאחורי התסכולים והמשבר, מאחורי אבדן הכיטופים, מאחורי הכותל האוטם את הלב, עומדים ומשגיחים מאוויים עמוקים המייחלים לה, אך לא תמיד יודעת הנפש מכל זה. אדרבה, פעמים רבות היא מעדיפה להסב פניה מאמיתתה הנסתרת, לשכוח ולהרחיק, ולכבוש את נבואתה, ובלבד שלא תדע כאב.

מעין זה היא דרכה של הרעיה בשיר השירים. כשעומד הדוד מאחורי הדלת, רדופ ומבקש "פתחי לי", והוא מוכן לפקוד אותה שנית נשמעות טענותיה "מקפיצות" ממש. איך אפשר לענות על מילים כל-כך קרובות בטענת "פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה"? אך המילים הנדמות כעצלות ופינוק אינן אלא כיסוי לחשש (שבמידה זו או אחרת מתאמת באחריותו) שמא כשתפתח הרעיה את הדלת יחמוק הדוד ויעבור. הזקנה וניסיון השנים עלולים להיות מחספסים ושוחקים לא מפני שהם מתפילים את משמעות הקרבה והקשר, כי אם להפך –

על כיוסי הלב וערלה על ערלתו, ותחת לאפשר לו פתיחות מחודשת היא אוטמת ומחספסת עוד יותר – "ולא אותי קראת יעקב, כי יגעת בי ישראל"¹³. האמת הלא נעימה היא שלרוב הניסיונות ה"היסטריים" הללו הם בעצמם דרכים לא מודעות כדי להפוך את עבודת ה' לשגרה משומנת היטב שאין בה משברים ונפילות, ובדרך כלל גם משמשים מסכה לטרוניא עמוקה וקשה כלפי ה' יתברך על כך שאיננו "עונה על הציפיות".

עבודת ה' בעיתים הללו צריכה להיות שונה מאוד.

כשמשה מבקש ללמוד את דרכי ה' הנעלמות הוא נענה: "שתוק, כך עלה במחשבה לפני" – כביכול כששותקים אפשר לשמוע את מחשבותיו של ה'¹⁴. כאשר מגיעה עיתה של דרך חדשה בעבודת ה' וקומה נפשית חדשה להיוולד, צריכה הנפש להיאלם דום כדי לפנות לה מקום ומרחב בתוכה. ההרפייה מן ההתעקשות לחזור אל כיסופי העבר מאפשרת לבלובם של כיסופים חדשים ושונים.

אהבה ממבט ראשון, אהבה ממבט שני

העולם נוהגים לחלק בין אהבה ממבט ראשון, אהבה בה ניצת הלב ברגע המפגש, ובין אהבה איטית המתפתחת באופן מתון – אהבה הנולדת רק מן המבט השני ומן הבאים בעקבותיו. העולם גם סבורים לרוב ששפר חלקם של אלה שזכו לאהבה ממבט ראשון, אהבה סוחפת ומשכרת חושים. אף-על-פי-כן יש לה, לאהבה מן המבט השני, קסם עמוק ומעלות גדולות של קשר עצמי ודבקות הדדית איתנה שעולות על האהבה הראשונה¹⁵.

אין זאת אלא שאינך אוהב אותי די. לו היית אוהבני ויודע את נפשי לא היו נעלמים ממך רגישויותי וצרכיי.

13. ישעיהו מג כב

14. ומה שלמעלה מן הראש ומטעם ודעת הוא בבחינת "כתר לי זעיר", ההמתנה האילמת והציפייה להופעה עליונה חדשה.

... דהנה איתה בפרד"ס שער הכינויים ערך כתר, וזה לשונו: יש שפירשו מלשון המתנה כמו "כתר לי זעיר", והכוונה אל תחשוב במקום הזה כלל, אמנם המתן עד שיתפשט ואז תוכל להבין, כן פירשו הגאונים (ובזה גם כן פירוש כתר לשון שתיקה, דהיינו המתן לי ודום מלהגיד דבר, וענין השתיקה בזה הוא לפי שזהו למעלה מידיעה והשגה... אמנם ממ"ש המתן עד שיתפשט וכו' מובן דמכל מקום הרי זה התחלת דבר שיהיה מזה התפשטות וגילוי, והיינו דכתר הוא לשון המתנה, ובהמתנה יש שני עניינים, והוא העיכוב מלעיין ולחשוב בו, וגם עניין התקוה, והוא עניין התקוה אל ההתפשטות והגילוי בו, וע"ש בפרש"י – 'פתר' לשון הוחל, שהוא עניין התקוה, וכמו 'דום לה' והתחולל לו כו" – ספר המאמרים תעריב לארמו"ר הרש"ב, עמ"א

15. לאבחנה העמוקה שתבואר כאן בין שני מיני האהבה התודעתית מפי מו"ר הרב יהושע שפירא.

אהבה ממבט ראשון מצליחה לפתוח את הלב ולהציע לו את כל משאלותיו. הקסם הסוחף שבה הוא יכולתה לפתור את בעיותיה ומצוקותיה של האישה – פתרון אמיתי ועמוק לבעיות אמיתיות ועמוקות. אהבה ממבט ראשון יכולה להיות רצינית וממשית, ולא דווקא שטחית ורדודה. אם כן – מה חסר? חסר משהו שלא היה חסר עד היום משום צד. בסופו של דבר עם כל עומק הפתרון המוצע לאישיות מאהבה שכזאת אין בכך שינוי ולימוד חדש באמת. אחרי הכל נשארתי כשהייתי. קודם הייתי "לא פתור" ועכשיו אני "פתור". ולא שאין הבדל בין זה לזה, חלילה, אך עם זאת נותרתי אני בשלי, ולא מצאתי בזולת אלא את המענה העמוק לאישיותי, הנמדד כפי מידותיי.

אהבה ממבט שני היא אהבה "חורקת". כשצופים בזולת העומד ממול הרי שצופים במישהו שיכולתו לנגוע ולהיות משמעותי אינה גלויה משום צד. אין כאן רגשות עמוקים ולא מגע ש"תופס". אבל יש כאן טפטוף איטי של אישיות אחרת ושונה. בתוככי האישיות מתפנה והולך מקום למישהו אחר, לסגנון אחר וחיים אחרים, ובתהליך מדור מדור מתחוויר עד כמה ה"אחר" הזה הוא אני, והפלא הזה עולה על הכל. מה שהיה נרמה שונה ולא נוגע מתגלה כנוגע יותר מכל, כמאפשר לפרוץ גבולות חדשים ולהכיר חיים אחרים. אהבה כזאת נושאת איתה שינוי אמיתי ועמוק. אמנם היא דורשת גם הבשלה ארוכה, ולכן סבלנות ויכולת הקשבה לזולת ואישיותו, יכולת הקשבה למעמקים, בהם נקשרים נימים דקים ההולכים ומשתרגים לעבותות אהבה.

אהבת ה' מלאת כיסופים וחשק היא אהבה ממבט ראשון, ואילו הדבקות במילות השטר, דבקות שקטה ומאוד מינימליסטית, דבקות סבלנית וקשובה המבקשת להיפתח וללמוד דברים חדשים – הדבקות הזאת מכשירה את הלב לאהבת ה' ממבט אחר ושונה. "והיו הדברים האלה על לבבך" – אמר הרבי מקוצק כי גם בשעה שהלב אטום וערל יהיו הדברים האלה – דברי אהבת ה' ותורתו – מונחים עליו, למען שבעת רצון בה הוא ייפתח ותימול ערלתו הם יחדרו פנימה אל חדריו הכמוסים.

כשדבקים במילות התורה והתפילה מתוך הכרח ומתוך הקשבה ואמון שאינם מלאכותיים או מאולצים, לומדים "להכיר" את ה' היכרות מדודה ומתונה שיש בה תשומת לב ורגישות לאישיות שכביכול מצויה כאן – הן לגודל ולרוממות האלהית המפעימה והשונה מכל עניין אנושי מוכר, והן לקרבת ה' ואהבתו אותנו.

יש ל"היכרות" הזו שני כיוונים, שהם שני סוגי מילות ה'שטר' שמציין הבעש"ט, מילות התורה והתפילה. העיסוק בתורה הוא ההקשבה ל"שפתו" של ה' ומילותיו, התוודעות ל"עולמו" כביכול, ואילו התפילה היא הפנייה מאיתנו

אליו, להתוודע אנו ועולמנו בפניו¹⁶. על-ידי הדבקות הזאת, שהיא מתוך הכרח ומתינות האחוזים זה בזה, על-ידי מצליחים אט אט לגלות את הברית והדבקות

16. תיארו לעיל ארבעה אופנים ומדרגות של משבר באבדנם של הכיסופים הראשונים ובלידתה של דרך הקניין השלישית – הביאה. פתחנו בתסכול מן הגילוי כי לא עסקתי עד עתה אלא בעצמי. על גבי זה נוסף הקושי שבגילוי דמות ה' כזר ו"לא מתאים" לי. הקומה השלישית הייתה המצוקה מהצורך לוותר על הרבה מהאישיות המוכרת לטובת הפנייה אל ה' והחשש מפני האבדן בגדלו האין-סופי. מעל זה – החשש העמוק ביותר המכרסם בנפש כפי שתואר הוא הפחד שמא לא יענה ה' להתמסרותנו אליו. על-פי זה נוכל למצוא בהתאמה ארבעה סגנונות ואופיים של תורה וארבעה סגנונות של תפילה שכשדבקים בהם מתוך הכרח ומתוך מוכנות להתוודע על ידם למשהו חדש – בכוחם לחבוש ולרפא.

התסכול ומפח הנפש הראשוני שבא על-ידי הפיכתו וההכרה שלא סבתי עד עתה אלא במעגלי אני, מוצא בתורה את מילותיו של ה', את השונה ממנו, חכמה א-להית שאיננה מתיישבת בכליו, ועל-כן בכוחה לחדש, ואילו התפילה מבחינה זו היא זינוק אמיץ ודילוג החוצה, לפנות אל ה' בדיבור ישיר ונוכח. במקום להתכרבל ולהתכנס בבדידות שהתגלתה כאן (פתרון מאוד טבעי ומתבקש) מתאפשרת על-ידי התפילה קפיצה מתוככי העצמי הבודד אל "חברתו" של ה' יתברך.

הקושי שבגילוי ה' כזר ורחוק מוצא בתורה יכולת להכיר את חכמתו ומחשבתו של ה', להפוך את הזר למוכר, לקנות לעצמו "שכל של תורה" ומתוך כך תחושת שייכות וקירוב. התפילה מן הפן הזה היא פנייה לשתף את ה' יתברך בעולמך, קשייך ומשברייך, שמחותיך וצמיחותיך והיא מגלה שה', עם כל שונותו, מתעניין בכל זה. התורה מתגלה כאן כ"שותפות בעולמו" של ה' ואילו התפילה היא כביכול שיתוף ה' בעולמך.

פחד ההשגות והחשש מפני האבדן בגדלו של ה' מתמתק על-ידי התורה אשר מראה מרחוק את הארץ החדשה אליה נקרא האדם ללכת, ומגלה עושר ורובגונויות חדשה שמפצים על מה שצריך להימסר ולהיאבד. מתוך כך מתרצה הנפש למעבר ושינוי המקום. למעלה מכך – על-ידי התורה מתברר האדם כי אין הוא עוזב את ארצו ומולדתו כלל, כי אם שב אל ארצו, מולדתו ובית אביו שמא מקדם, ואשר נשמתו חוצבה ממקור החיים, שכן התורה מקנה יכולת אנושית להיות בעליה של סברה א-להית – "תורה דיליה היא", ועל-ידי "שכל של תורה" הופך האדם שותף עם המלך במלאכתו, ומתחוויר לו אז כי בלתי גבוליותו של ה' היא גם בלתי גבוליותו הוא. על-ידי התפילה, לעומת זאת, מתגלה הגודל האין-סופי כמכיל באין-סופיותו גם את הקטנות האנושית. אמנם אין בנו מאין-סופיותו של ה' יתברך, אך אדרבה, על-ידי הסופיות האנושית באה לביטוייה השלם האין-סופיות הא-להית שהיא למעלה גם מלהיות אין-סופית. תפילה שכזאת היא כביכול שיח עם ה' על תיקון עולם וחסרונותיו, שבה קשוב ה' גם לעצותיו של האדם.

החשש שמא לא יתרצה ה' ולא יענה גם אחר התמסרות מצידנו, איננו נפתר על-ידי מה שחוצ' לו. שלא כבשלושת הרבדים הראשונים, שם אמרנו שהמפגש עם מילות התורה והתפילה הוא בעצמו פותר ומרפא את השבר, כאן לא די במפגש "נייטרלי". כאן נדרשת בחירה, הכרעה מראש ו"דעה קדומה" ביחס לטיבן של התורה והתפילה. אמנם נדמה שאולי יענה ה' ואולי לא, ואף-על-פי-כן למעלה מטעם ודעת מכריעים שבוודאי כן (וכאמור בגוף המאמר – האולי הזה הוא בעצמו עניין א-להי ונקודת מהפך ארכימדית שמתהפכת היא גופא להיות "ודאי"). תורה ותפילה שכאלה הן בבחינת אמונה. "אמונת" – זה סדר זרעים. שמאמין בחי העולמים וזורע, ו"כל מצותיך אמונה". תורה שכזו פירושה נתינת אמן שפעולותינו יהיו עם א-ל, ושיש טעם לקום ולעשות, וודאי יהיה נועם ה' א-להינו עלינו, ומעשה ידיו יכונן. תפילה שהיא בבחינת אמונה היא עניין מובן מאוד. זוהי ההכרה

המסותרת, ולהבשיל עבודת ה' בתענוג. המבט השני מתגלה אז כמשמעותי הרבה יותר מן הראשון.

גדלות שנייה

עכשיו שהגענו לכאן, אפשר לחוש ברעותא דליבא משהו מדרך הקניין השלישית. כל מה שביארנו מוביל אל תחילתו של פרק חדש, אל מימוש היכולת להבשיל את המוכנות לקשר עם ה' יתברך כקשר עם אישיות אחרת ושונה, והמימוש בא לידי גמר בשלב ה"ביאה". הפער, שאין ערוך לו, בין אופן הקניין הזה ובין שני השלבים הקודמים לו הוא מובן מאליו. אמנם קניין הביאה וקניין הכסף שניהם שלבים של "גדלות מוחין" ובכל זאת בוודאי שונים וכמעט הפוכים זה מזה.

הנעורים מאופיינים בסערה שבהם, בכך שהמהפכות הפנימיות הופכות את סדרי החיים החיצוניים, והאהבה מקלקלת את השורה. תנועת הכיסופים פונה מבפנים החוצה. ואולם, באיזשהו שלב מתבהר שיש הרבה חוסר רגישות בסערה הזאת, ושעושר גוונים דקים של קשר נדרסים תחתיה. השלב השלישי, שלב ה"ביאה", הוא התנועה מבחורץ פנימה, תשומת הלב ל"אחר" הא-להי, והגילוי כי האחר והשונה הוא גם אישי מאוד ושייך לתחומי, "העיכול", וההפנמה של הפלא הזה. זהו קשר צנוע ושקט. אין לזר חלק בו. הברקים והרעמים שליוו את תקופות העבר מתחלפים בכרית של דבקות מסותרת.

אמנם, עם כל השוני "נעוץ סופן בתחילתן, ותחילתן בסופן", נצרכים סוף הדרך ותחילתה זה לזה. המתקוות שבהתחדשות הדרך בתחילתה היא התוחלת להתעקש, לייחל, ולחכות להגשמה ומימוש מחודש וקרוב של קרבת ה' מתוך ביטחון שהיה משהו אמיתי בחשק הנעורים על-אף כל הבילבול והמבוכה. ואמנם גרעין האמת הזה נתעלם מן העין אך ממעמקים הוא מצמיח עבודת ה' חדשה ופורחת. ומצד שני – הגילוי של האמת שהייתה כאן מאז ומעולם, גם כמה שנראה כעת ילדותי ותמים, הגילוי הזה יוצא אל הפועל רק בעת הזאת של הייחוד השלם אשר מלמד על הכלל כולו.

כל האמור כאן כציור בהיר של דרכי עבודת ה' ודאי איננו כובש את הדרך ומיישר את פיתוליה. הלא באו כל דברינו לומר עד כמה הקשר עם ה' איננו ניתן להידחק לשום עניין אנושי ומוכר, ועד כמה הוא מצריך ציפיות משוחררות ופתוחות כלפי יכולתו של ה' לחדש ולהפתיע. מטרת הדברים היא לפתוח את

הלב ולא לאטום אותו עוד חלילה, אלא לנחם ולעורר תוחלת ותקווה מלאות ביטחון ו"עקשנות רגישה", אשר הביטחון שלהן הוא ב"כל מה דעביד רחמנא", ולא רק כפי מבט עיני הטרופה.

ביארנו שתקופות אפורות בעבודת ה' נועדו להפוך את מה שהיה חוויה המתנהלת על-פי כללים ידועים מראש, לעניין אישי צנוע שאין דמיון בין אופן הופעתו אצל אדם אחד למשנהו. בכלל, כשבאים לדון בעניינים רגישים כגון אלה מובן מאליו שהתהליכים, ההתמודדויות והגילויים הם שונים מאוד מאדם לאדם. ממילא ברור שכל האמור כאן ראוי להיות מתורגם למילותיה האישיות של הנפש אצל כל אחד בשפתו הפנימית, ובוודאי ימצא לו ריבוי אין-סופי של דרכי ביטוי שונות מן האמור כאן¹⁷.

אף בין אדם לעצמו – למרות החלוקה הגסה וה"מסודרת" שתוארה כאן לשלושה פרקי חיים המוכתרים בתארים – "כסף, שטר וביאה" – מובן מאליו שאין זה ציור של מסלול חיים צפוי, ידוע וקבוע. לכל פרק חיים תהליכים וחבלי לידה משלו. מה שתיארנו כתהליך של חיים שלמים מתרחש גם בכל פרק חיים כתהליך התבגרות מתמיד. כל פקידה א-להית וייחוד מחודש בפרק הקניין השלישי – מעוררים כיסופים ולהט חדשים, בוגרים ובשלים יותר, שעתידיים מן הסתם גם הם להתברר ולהתבגר, להיות נזקקים לדבקות בשטר ומתוך כך לגדלות מוחין ותענוג חדשים^{18,19}.

17. דוגמה למבט כמעט הפוך מכל דרך ההסברה שבדברינו אפשר למצוא בדברי הבעש"ט עצמו במקום אחר, ביחס לאותה סוגיה הנידונה כאן:

משל נאה שאמר מרן הקדוש הריב"ש טוב: כשאדם בא לחנות שיש בה כמה מיני מטעמים ומעדנים, מתחלה נותן לו בעל החנות לטעום מעט מכל מין, שידע מה לקנות, ואחר כך כשהנו טועם ורואה שהוא מתוק וטוב, ורוצה לטעום עוד, אומרים לו קנה לך בדמים כי בחנם אין נותנים כאן כלום.

והנמשל הוא על האור שמרגיש האדם בתחילת החסידות, שעל-ידי טעם ואור זה יכול לכפות כל הרע ולהחזיר הכל לתכלית הטוב, ונותנין לו זה כדי שידע טעם עבודה, ויהיה נשאר בו רשימו כשמסתלקין ממנו בחינות אלו, שידע מה לחפש.

בעש"ט עה"ת פר' נח אות יד

הנה כאן מוסברת הסתלקות האור כמכשיר שבאמצעותו הופכת עבודת ה' מעניין של תלות והזדקקות, לעניין שיש בו עצמאות, ואילו אנו ביארנו ש'קטנות המוחין' מסייעת דווקא ליכולת לבקוע את מצרי האישיות הפרטית ולפנות אל ה'. אמנם דבר פשוט הוא שהמבטים ההפוכים הללו משלימים ומתאימים מאוד זה לזה, שכן העצמאות היא גם הכלי הראשון במעלה ביכולת לקשור קשר בריא. תן לחכם ויחכם עוד.

18. כעין קפיץ חלוני שמתקדם תוך כדי חזרה שוב ושוב על מסלולו המעגלי. (מי שמכיר את מושג הפרקטל ימצא בו משל קולע עוד יותר).

19. שלושת השלבים כסף, שטר וביאה, כפי שהם מבוארים כאן מתאימים לקשר של אחר באחר; נסירה; וקשר בחירי מחודש של פנים בפנים, וכן למידותיהם של האבות – חסד (כמובא בדברי הבעש"ט עצמו ביחס ל'כסף'), דין ורחמים – מידת "יעקב אשר פדה את

“אין בן דוד בא... עד שיתייאשו מן הגאולה”²⁰, ובאופן אחר אמר אדמו"ר הזקן – שהמשיח שהעולם מחכים לו, לא יבוא לעולם. כביכול כדי להיגאל צריך להחריב את כל הציורים המאוד מסוימים של דרך התנהלות הגאולה ודמות המשיח, ולדעת ש"כל אלו הדברים, וכיוצא בהן, לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו"²¹, ודווקא מתוך כך, בהסח הדעת, יהיו ויופיעו באופן העולה על כל ציור ודמיון.

וְאַחַר הִרְעַשׂ אֶשׁ, לֹא בָּאֵשׁ ה', וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דְּקָה. מלכים א יט יב
 קל דְּמִשְׁבַּחֵינ בְּחֵשׂאֵי. תרגום שם
 והבין אליהו כי אז עבר הכבוד, כשומעו קול דממה דקה. רד"ק שם

אברהם" (ישעיהו כט כב) ואשר משיב את האהבה על מכוונה. אלו אף אלו ניצבים בהתאמה לשלושת הרגלים – סער האהבה שבפסח ביציאת מצרים, שבו נקרא שיר השירים; נתינת התורה, ה'שטר' בשבועות; והשראת השכינה בסוכת הרחמים החופפת כחופה (שהיא "תפארת אדם לשבת בית" – מידת יעקב אשר עשה סוכות למקנהו (בראשית לג יז)).

20. "אין בן דוד בא... עד שיתייאשו מן הגאולה... כי הא דרבי זירא, כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה, אמר להו: במטותא, בעינא מנייכו לא תרחקוה. דתנינא: שלשה באין בהיסח הדעת, אלו הן: משיח, מציאה, ועקרב" (סנהדרין צו ע"א).

21. רמב"ם הל' מלכים פי"ב ה"ב

נספח א.

"ואל תבוז כי זקנה אמן"²² – אמר רבי זעירא: אם נזדקנה אומתך עמוד וגדרה.

לכל האמור כאן יש השלכה ציבורית מתבקשת מאוד, שאמנם נכתבת כנספח בשולי הדברים אך אפשר שהיא העיקר המשמעותי בכל זה.

הציור המתואר כאן ביחס לאדם מישראל תואם מאוד גם הרבה מהעובר על האומה בכללה. תקופת בית ראשון מלווה כיסופים עזים למרום וקדוש המוצאים את ביטויים באש הקורבנות. "חסד נעורין, אהבת כלולותיך". זוהי כביכול התקופה ה"רומנטית" שבין קוב"ה וכנסת-ישראל. עם צעיר יצא זה עתה מעול שעבוד מצרים, ובלבת אש הוא שומע את קול ה' מדבר עימו. הלהט הסוער נמשך כל תקופת הנבואה והשראת השכינה בבית ראשון, אך מעת חורבן הבית מתעלמת הנוכחות הא-להית, לא רק מהנהגת המציאות כי אם גם מן הלבבות, ותחת האש מתחילה תקופה חדשה שבה התכנסות לד' אמות של הלכה – של אחיזה מינימליסטית במילות ה"שטר". בבית שני הופכים החיים היהודיים לעניין "תכליתי" מאד, שסובב סביב מעשי המצוות, ושאר דבר ה' שבו – התורה – היא העיון והפלפול בגדרי המצוות וחיובן.

כל זה הוא המעגל ההיסטורי הרחב של קיומו של עם ישראל, אך בזעיר אנפין מתרחש כל זה גם בזמן התחייה המחודשת של ישראל בארצו בעת הזאת.

גלוי וידוע לכל, שהמרץ, החלוציות והחזון, שקיננו בלבבות בעת שעלינו ארצה לבנות ולהיבנות בה, הפכו לעשייה מאוד מסויגת, שאמנם חולמת על מזרח תיכון חדש, אך לא מעזה לצייר בעיני רוחה, כתוכן שימלא אותו, יותר מאשר זכויות קיום מינימליות. יש תחושה של עייפות גדולה ולאות המקשים על כל רצון לקום ולעשות מעשה, כך שכל שנותר הוא להיאנח למול המציאות הקשה ו"לסחוב" הלאה. אולי פשוט ציפינו שדברים יתרחשו במרוצה שוטפת שמפוררת כל מכשול העומד בדרכה, וכעת אנו מאוכזבים מכל זה; אולי לא שיערנו כמה נצטרך למסור מעצמנו ולהיכנס בעובי הקורה בגוף, ובעיקר בנפש, למען הגשמת החזון.

כך יוצא שבשני מעגלי זמן – המעגל ההיסטורי הגדול שמתחיל ביציאת מצרים, והמעגל של חיינו המחודשים בארץ – בשניהם אנו עומדים, כעם, מסויגים מאוד, מלאי חשש ובה בעת גם מבוכה גדולה^{23,24}.

22. משלי כג כב

23. ואולי על שני אלו ראוי להוסיף כמעגל צר היקף עוד יותר גם את מה שעברנו מאז מלחמת ששת הימים – מהתעוררות עזה של רגשות קודש עד לסחר צורב כרגבי אדמת הקודש.

לשני המעגלים הללו מצטרף עניין שלישי שבו אנו מוצאים את האפרוריות והלאות של החיים, לא כעניין ישראלי לאומי בלבד, אלא כמחלה כוללת של האנושות והתרבות המערבית בעת החדשה.

עייפות מוגדרת היום כבעיה רפואית מוכרת שסיבותיה טרם הובררו די צרכן. לא חוסר הפעילות הגופנית, ולא הישיבה הממושכת מול המחשב הם סיבות שהמחקר הרפואי מצא בהן די כדי להסביר את התופעה.

אף ברכה מיוחדת נתקנה על כך:

במדינות אלו נוהגין לברך "הנותן ליעף כח", ותקנהו הגאונים אחר חתימת התלמוד מפני תשות כח שירדה לעולם...

שו"ע הרב הלכות ברכות השחר סי' מו סעי' ו

אין זאת אלא שהעייפות איננה עייפות הגוף לבדו כי אם עייפות הרוח. עיקר הגלות הוא גלות הנשמה. לא הייסורים החיצוניים כי אם חוסר הטעם והתוחלת שבהם, שהם התוך של ייסורי הגוף והשעבוד²⁴. לו הייתה יוצאת בת קול ומכריזה באזנינו שכל העובר עלינו בעולם הזה הוא למעננו ולטובתנו, מן הסתם היו מתמתקים מאוד ייסורי הגוף.

ההיגיון הזה הולך מחלחל והולך בנפשות. מצוקות החיים סובבות כיום סביב הספק המכרסם בהם, תחושת חוסר כדאיותם ומרירות תמידית, יותר מאשר סביב סבלות הגוף. קשה מאוד לקיים חיים יציבים ובעלי תוכן בעולם אכול ספקות קיומיים, שתחת לחיות את חייו הוא משקיע את מרבית כוחותיו בהתלבטות האם כלל כדאי לו הדבר.

מכל הבחינות הללו עולה שמצדדים רבים לא הייתה עוד תקופה של קטנות מוחין כמו זו שבה אנו מצויים.

על-כן באנו לומר שכביחיד כן בציבור. בפנים מבשיל והולך קשר עמוק, אך לעיתים אין המעטפות החיצוניות של החיים יודעות דבר וחצי דבר מכל זה. על-

24. ואמנם כמובן שונים ה"מעגלים" הללו מאוד זה מזה. צמיחת תורה שבעל-פה היא התגלות אלהית, ואילו החולשות של הדור הזה הן לאו דווקא עניין חיובי, אף-על-פי-כן כללנו אותם יחד מפני האופי המינימליסטי המשותף להם, ומפני התהליכים הפנימיים המשותפים שמסתתרים בהם.

25. אמר ר' ישראל מרוזין שהיותו מתייסר מייסוריו – ודאי אין זו מעלה גדולה – אך מצד שני – לו לא היה מתייסר מייסוריו, לא היו אלה ייסורים כלל. יש בייסורים החיצוניים קושי פנימי עמוק מיניה וביה, שהוא הוא גופא הניסיון, "אמר הבעש"ט ולה"ה, שבעת הניסיון לאדם הוא בבחינת הסתלקות הדעת" (בעש"ט עה"ת פר' וירא יג).

כן עלולים מאוד לשקוע בייאוש ובעצבות ועצבנות לאומיים, להרים ידיים, או לחילופין להיות אחוזים פניקה וניסיונות היסטריים להקיץ את הנרדמים.

לא כך ולא כך. עיקר העמל צריך להיות מוקדש לאמון סבלני, להקשבה למתרחש במעמקים, וציפייה להופעת ה' במסגרות החיים האפורות והמינימליסטיות. מתוך כך יתרככו הנפשות לאיטן ויפתחו לאור ה' שלא כפי מידתן המצומצמת. יופיע בהן קשר קרוב מאוד, שונה וחדש מכל המוכר, קשר של דבקות הדדית בין קוב"ה וכנסת ישראל, אחר תקופת ה"כסף" של בית-ראשון, אחר תום תקופת בית-שני והדבקות ב"שטר", בבניין בית שלישי במהרה²⁶.

נספח ב.

כאמור בפתח הדברים, כל האמור כאן הוא תרגום עילג של סוד שיח נשמת עובדי ה' קדושי עליון כבעש"ט, ר' נחמן ואחרים. על-כן מצאנו לנכון (אחר בקשת מחילת הקורא על אריכות הדברים לקמן וחוסר הרצף שבהם) להביא גם דברים כהווייתם – תורות וסיפורים מאישי הפלא הללו, הקשורים במישרין או בעקיפין לתוכן המאמר, שמצטיירת מהם עבודת ה' המדוברת:

26. אגב אורחא נזכיר בקיצור נמרץ שני עניינים נוספים שמתארים את התייחסותם של שלושת המקדשות זה לזה באופן שממנו עולה אופיו של בית-שלישי כמקום הדיבור הגמור והייחוד שבין קוב"ה וכנסת ישראל, ולכן כמתאים לשלב השלישי בקניין האשה לבעלה: בתקופת בית-ראשון מאירה בכל תוקפה תורה שבכתב, שהיא הגילוי הא-להי, אשר נסוג האדם מפניו. תורה שבעל-פה היא באותה עת "שרגא בטיהרא". בבית-שני מתעלמת הנוכחות הא-להית האינטנסיבית. אז עומדים דקדוקי סופרים של תורה שבעל-פה במרכז היצירה התורנית, ועיקר העיסוק בתורה באותה עת הוא מכוח הסברה האנושית. לקראת בניין בית-שלישי מתגלים והולכים סתרי תורה, שהם סוד הקשר שבין השניים, קוב"ה וכנסת ישראל.

ועוד – אמנם בכללות בית ראשון חרב מפני שלוש העבירות החמורות, אך מן השלוש, המצויה ביותר בדברי הנביאים, שנושאים את דברם בתקופתו, וה"מתאימה" ביותר לאופיו היא עבודה זרה, שהיא עבירה שבין אדם למקום, ואין בה כל צד שבין אדם לחברו. בית-שני שנחרב בגלל שנאת חנם מבטא משהו מחטא שפיות דמים – שהוא ודאי עניין מובהק שבין אדם לחבירו, ואף נלמד על-ידי חז"ל מן השכל הישר – "סברא הוא" (פסחים כה ע"ב) – כביכול ללא הזדקקות למקור א-להי. בית-שלישי סובב והולך סביב עניינים שבין איש ואשתו, ומשלוש העבירות החמורות תופסים בתקופה שלקראתו את המקום המשמעותי ביותר גילוי עריות ואבזריהם. בעניין זה הן הנפילות החמורות של התקופה הזאת, אך מן העניין הזה עתידים גם לצמוח פירות מתוקים – "גם מן החופש הפרוץ יבוא בעול האהוב" (אורות התשובה יז ג). העניינים הצנועים הללו ודאי רומזים מצד עצמם על דרך הקניין השלישית שבדרכים בהם האשה נקנית, אך כך הוא גם מצד אופיים: ענייני עריות נושאים בתוכם עניינים שבין אדם למקום ובין אדם לחברו באיזשהו משקל עדין, ודק.

שמעתי פנים אל פנים מאדמו"ר נ"ע בזה הלשון: כך קבלתי מהרב המגיד דמעזריטש, וכך קבל הוא ז"ל מהבעש"ט – שמצוות 'ואהבת' היא לתקוע מחשבתו ודעתו בדברים המעוררים את האהבה, ומה שיבא מזה – אין זה מעיקר המצוה.

כתרש"ם טוב, הוספות לח (מצוטט מ'שני המאורות' לר' אייזיק מהאמיל)

והנה, כך מסופר על הבעש"ט, משמשו וביתו בעת שחנו על אי במסעם לארץ-ישראל:

... והבעש"ט עם ר' צבי וכתו הלכו לטייל על האי, ותעו ולא יכלו למצוא את הדרך להספינה. בתוך כך פגשו בהם גזלנים, אשר לא הבינו גם את לשונם, והתנפלו עליהם, ואסרו אותם בעבותים, והתחילו להשחזז את סכיניהם בשביל לשחטם. בינתיים הרגישו הגזלנים רעבון, והניחו את שבויהם אסורים בחבלים והם ישבו לאכול. ור' צבי סופר אמר להבעש"ט:

- למה אדוני מחשה בעת כזאת? יעשה איזה דבר להצלתנו, כמנהגו תמיד.

השיב לו הבעש"ט:

- אינני יודע כעת שום דבר. ניטל ממני כל הכח שלי. אולי אתה זוכר איזה דבר מאשר למדתיך, הזכירני נא.

אמר ר' צבי:

- גם אנכי אינני יודע מאומה, ואינני זוכר מאומה, זולת הא"ב הפשוט שאני זוכר. אז צעק הבעש"ט אליו:

- אם כן למה אתה מחשה? קרא לפני את הא"ב.

והתחיל ר' צבי לקרוא לפני הבעש"ט:

- א' ב' ג' ד' ... והבעש"ט עונה אחריו בקול ובהתלהבות עצומה, כדרכו בקודש תמיד, עד שהוחזר לו כל כחו כמאז. ופתאום נשמע קול פעמון באזנם ממלח אחד שבא לכאן עם חיילים, והחריד את הגזלנים. וינתקו החיילים את השבויים ממאסר החבלים, ויקחו את הבעש"ט וכתו ור' צבי סופר לספינה.

סיפורי חסידים לרש"י ז"ל, מועדים, סיפור 291

ועל ר' נחמן מעיד תלמידו ר' נתן:

בלקוטי תניינא סימן ע"ח בעניין הנהגת הפשיטות וכו'. כי לפעמים הצדיק איש פשוט לגמרי שקורין פראסטיק וכו'... יש בזה הרבה לספר איך ובאיזה עניין נאמרה זאת התורה, אך אי אפשר לצייר בכתב כל מה שעבר בעניין זה. אך אף-על-פי-כן ארשום מה שאפשר. דע כי זאת התורה נאמרה בשבת נחמו באומאן סמוך להסתלקותו.

ומעשה שהיה כך היה... על אותו שבת נתקבצו כמה אנשים חדשים גם ישנים שבאו אליו על שבת־קדש והיה קבוץ גדול. ובליל שבת קדש נכנס מחדרו לבית שהיה העולם מקבצים שם. והיה חלוש מאוד מאוד, כמעט לא היה לו כח לדבר. ותכף קידש על הכוס. ואחר הקידוש ישב אצל השלחן, ולא חזר לחדרו תכף כדרכו תמיד בעת הקבוץ. וישב בחלישות גדול והתחיל לשיח ולדבר מעט בחלישות ובעיפות גדול.

ענה ואמר: מה אתם נוסעים אצלי? הלא אני איני יודע עתה כלל. כשאני אומר תורה יש לכם על מה לנסוע ולבוא אלי, אבל עתה על מה באתם? הלא אני איני יודע עתה כלל. כי אני עתה רק פראסטיק לגמרי. והאריך בשיחה זאת וכפל ושלש כמה פעמים שאינו יודע כלל ושהוא רק איש פשוט לגמרי ושהוא פראסטיק. ואז אמר שהוא מחיה את עצמו עתה רק במה שהיה בארץ־ישראל. והאריך בשיחה זאת, שבאמת לאמתו אינו יודע כלל כלל לא, ושהוא פראסטיק לגמרי, רק שהוא מחיה את עצמו במה שהיה בארץ־ישראל...

ואחר־כך בא בשמחה גדולה, וצוה לזמר אזמר בשבחין תכף קודם נטילת־ידיים לסעודה (מה שדרכו היה תמיד לזמר אחר ברכת המוציא) וגם העתים הללו שהיה חלוש מאד על־פי רב לא היו מזמרים כלל. אך עכשיו מגודל השמחה צוה לזמר תכף. וגם הוא בעצמו היה מזמר עמנו יחד. ואחר־כך היה מדבר ומשיח עמנו הרבה בשמחה גדולה ובחן אמיתי נפלא ונורא מאוד מאוד. וישב כל הסעודה בשמחה רבה, ודיבר והשיח הרבה עמנו, וחיזק אותנו מאוד מאוד בכמה וכמה לשונות וקצת מזה נדפס. ואז צעק מעומק הלב: גיוואלד זייט איין ניט מייאש. ואמר בזה הלשון: קיין יאוש איז גאר ניט פאר האנדין.

ואי אפשר לצייר הרמזים שרמזו לנו בתנועותיו הקדושים איך להתחזק עד אין קץ ותכלית. והתפאר בעצמו שהוא עתה בשמחה גדולה ואמר שהוא ביראה ובשמחה... ולצייר ולבאר חן האמת והיופי והפאר והקדושה והיראה והשמחה של אותו השבת לא יספיק כל עורות אילי נביות לבאר.

ואז ראינו ישועת ה' ונפלאותיו ונוראותיו העצומים שהוא חומל על עמו ישראל בכל עת, שמתוך העלמה והסתרה כזאת נתהפך לרצון כזה. שבתחלה לא היה יודע כלל באמת. ומתוך אינו יודע כזה בא לידי התגלות כזה. ואם באמת אין אנו יודעין כלל בעניינו הקדוש בפרט בעניין האיני יודע שלו שהוא עניין עמוק עמוק ונסתר מאוד. ואמר בעצמו שהאיני יודע שלו הוא חרוש יותר מידיעה שלו כמבואר במקום אחר. אך אף־על־פי־כן במה שמתנוצץ בדעתנו ראינו אז נפלאות ונוראות אשר אי אפשר לבאר ולספר. והעיקר מה שראינו ישועת ה', מה שחמל עלינו ברחמי הפשוטים, וגילה לנו דברים האלה שהיו מחיין אותנו ומחזקין אותנו מאוד מאוד בלי שעור וערך את כל אחד ואחד מהירשבים שם.

וכל אחד נדמה לו שעמו לבד הוא מדבר, ושאליו לבד מגיעים כל הדברים

האלה... מה אדבר, חסדו גבר עלינו ואמת ה' לעולם. אחר-כך ביום ראשון שכתבתי זאת התורה. ואחר-כך הבאתי הכתב לפניו. ותפס בידו ברפיון ידים, ומחמת זה נפל מידו לחוץ על הארץ לפני החלון שהיה עומד לפניו אז והסתכל בו לחוץ לתוך הגן. והגבהתי הכתב וחזרתי ומסרתי לידו הקדושה, והסתכל וראה בו כל מה שכתוב עד הסוף. אחר-כך ענה ואמר: מה זה כתבת, הלא זה שחתי לי בעצמי... והדברים עתיקים.

ועוד אצל ר' נחמן:

לענין התבודדות ושיחה בינו לבין קונו ואמירת תהילים ותחינות ובקשות – טוב מאוד כשזוכין לאמרם בלב שלם באמת עד שזוכה לבכות לפני ה' יתברך, ככן הבוכה לפני אביו. אבל אמר שכשהאדם אומר תחנונות ובקשות וחושב בלבו ומצפה שיבכה – זאת המחשבה אינה טובה והיא מבבללת גם כן את דעתו כי מחמת זה אינו יכול לומר הבקשות בלב שם בשלמות...

כי העיקר – לדבר הדיבור באמת לפני ה' יתברך בלי שום מחשבות אחרות כלל כנ"ל. ואם יזכה לבכיה באמת – מה טוב, ואם לאו – לאו, ולא יבלבל אמירתו בשביל זה, כנ"ל. ליקוטי מוהרן תניינא צה

אמר: כשמתייגע האדם בתפלתו ואינו יכול להתפלל, אזי מוכרח לומר הדיבורים בפשיטות גמור: 'האל הגדול, הגבור והנורא', בפשיטות גמור, בלי חיות והתלהבות כלל. ויאמר כך כמה תבות ועניינים, ואם יזכה יוכל להתעורר אחר-כך להתלהבות גדול על-ידי זה.

על-כן, אצל אנשים פשוטים, כשרוצים להתפלל בכוונת הלב, צריכין להתמהמה בתפלתם, כי נעשה אצלם כמה עניינים בתפלה, כמה עליות וירידות בתפלה אחת, כי בתחלה מתייגע עצמו להתפלל בכוונה, ולפעמים – או על-פירב – אינו יכול להתפלל בכוונה, ואז מוכרח לומר בפשיטות לגמרי: 'האל הגדול, הגבור והנורא', וכיוצא בזה, ואחר-כך חוזר ומתלהב לפעמים, ויכול להיות נעשה כך כמה פעמים בתפלה אחת.

ואמר אז לפנינו אלו הדבורים: 'האל הגדול, הגבור והנורא' כמו מי שמדבר בחלישות כח, בקרירות, בלי התלהבות כלל, ואף-על-פי-כן פנימיות כוונתו קשורה בהדבורים, ואי אפשר לצייר זאת בכתב, אך המשכיל יכול להבין עצות מזה בתפלתו, כשאין יכולים להתפלל.

ענה ואמר: ואם אין אתה יכול להתפלל כלל, אם תזכה תאמר איזה דיבור הוגן באמת בתחינות ובקשות אחרות, ואם גם זה לא תזכה – מה לעשות, אף-על-פי-כן קוה אל ה'... חיי מוהר"ן תקח

ואצל מרן הרב –

למה זה בני יקירי ירפו ידיך, למה תתאונן על חסרון ההתקדמות ועשיית פרי בתלמודך, לא כן בני, לא בדרך מורגש מתראה פרי השקידה. הנני מלומד מנסיון, כי פעמים רבות יעברו זמן זמנים טובא ואין הלב מרגיש מה שפעל וכמה הוסיף לקח, כשם שאין הילד מרגיש שהוא הולך וגדל. אבל מפרק לפרק בא חזיון חדש, חדש לגמרי. הידיעות מתלקטות לאט לאט ומצטרפות לחשבון גדול. הלימודים הנרדמים מאד חוזרים וניעורים, וההבנה מתרחבת בהרחבה פנימית, עד שהאדם ההוגה נעשה בריה חדשה בעזה"י, וזה יקרך גם אתה חביבי, אל תדאג כלל וכלל.

איזה חיים יחש הי' לנו עם הלימוד אם היתה פעולתו מורגשת לנו בכל יום ויום כמו שאנו מרגישים את הלבוש אשר נלבש. חזיון כזה זר הוא ואיננו מתאחד עם עצם חיינו, אין הנשמה נהנית ממנו, ואין לו מעמד איתן ועומד, לא כן הוא, למרחוק אנו צריכים לישא דעה, לתקוה של קיבוץ הגוף של ידיעה ושל גירסא, זמר בכל יום זמר בכל יום, ואח"כ סוף הכבוד לבא.

גנזי ראי"ה ד, עמ' 25²⁷

27. דברי הרב אלו מובאים בספר 'לאמונת עתנו' ג, עמ' יח, במאמר 'אליך נפשי אשא'. דוק ותשכח שיש הרבה מאוד מן המשותף והרבה מאוד מן השונה בין דברינו ובין המאמר הנ"ל.